

VII

Антосьо нічого не знав, що дома діється; жив собі у Волоської і гадки не мав. Мати приїжджала до його вже й після великодня, та нічого не сказала; а сам він хоч і бачив батька, та не догадувався: вчився собі та й годі.

А час не йшов, а летів... і пролетів. То за цим, то за тим Антосьо й не закріпив, як екзамен настав, і підвода приїхала.

— А що там дома? — питає він хурмана.

— Все по-старому, — відказав той.

Йому наказали, щоб не лякав дитини, бо ще, боже борони, як заслабне, то хоч з світа втікай: і з одним непорадна година, а з двома й не кажи.

— Хай же коні відпочинуть, — каже тоді Антосьо, а ви допоможіть мені скластися. — Еге! спам'ятав! а чобіт мені не прислали?

— Ні, — каже хурман. — То гроші, то їсти привіз, а чобіт мені не давали.

— Ото! а я, бачите, як на халявках чудю!

— Почудите й ще той день, поки додому доїдемо; а дома все для вас буде.

— Та дивіться ж! як мені їхати! — і показав чоботи зовсім викривлені.

— Та вже як-небудь, — каже хурман.

Іде Антосьо, радіє — аж не знає, де сидить: а дома плачу-плачу! і паніматка плаче, і Орися, і Текля; бо о. Гервасій, як zobачив їх вкупці, то й каже:

— Послати б ще й по Масю, хай би була коло дому. Той з Крутих незабаром приїде, послати б і за нею. Хоч найми, серце, та пошли! бо моя душа чує, що незабаром оставлю вас, мої голубочки, сиротами. Діточки мої! ні до розуму я вас не довів, ні мастків не оставляю. Одна в вас надія після бога на маму. Любіте її, шануйте її, не нарікайте на бога, що бере мене з цього світа, — замість мене, він буде вам за батька: над сиротою, кажуть люди, бог з калитою. І ти, жінко, — каже, — не гніви його милосердного: він зна, що робить. Та за мною не плачте, бо це значить проти бога йти. — Казав і сорочку заготовити, і ризи, і все, як годиться на смерть.

Пішли всі, плачучи, хто куди попав, чи за ділом, чи без діла. А паніматка таки сусіду, що жив через улицю, послала в Тернівку. Мася там все пила оцет та й пила, та все в дзеркало приглядалась, чи скоро вже буде біла.

Ще цей посланець може й верстви не в'їхав, як Антосьо вже був дома.

— Слава богу, — подумав тато, — що сподобив мене діждати цієї години, що я сина свого бачу, — і каже, — а як ти, сину, вчився?

— Дали похвальний лист, — відказав Антосьо.

— А покажи! — каже тато. — Славно, сину, добре, — заговорив о. Гервасій. — Вчися, сину, бо тільки й твого, що в голові матимеш. А з порожньою головою куди тобі! Тепер не такий світ настав, щоб вийти в люди, нічого не вмівши.

Антосьо не знав, куди що йде, — не догадувався; а все ж йому жаль чогось стало, дивлячись на батька, що так любенько балакає, навчає, а сам слабкий, ледве дише. От він і заплакав.

— Чого ти, дурню, плачеш? — каже тато. Антосьо засоромивсь і побіг на двір, та так махнув кудись, що й не чув, як Мася приїхала.

Хто бачив її на різдво та на Великдень, якби подививсь тепер, то жодним побитом не пізнав би: виросла, що з якого боку не зайдеш, дівчина на всю губу, хоч зараз на рушники ставай, а тоді була — от! підліток собі. Опріч зросту, була вона святками, як маківочка повна, — як сміється було, то на лицях аж ямочки стають; тепер попід очі смуги, наче сажою повиводив; щоки позападали, обличчя витяглось, і губи зблідли, і брови наче злиняли; на виду аж сині жили знати.

Та така тонка в перехваті, аж страшно, щоб не звихнулась; і хід не хід, а гойдання, наче її в Печержинської на ресори взято, хоч всього й року не повчилась.

— Чого ти, дочко, так змарніла? — поспитала мати. Мася подивилась попереду в дзеркало, а тоді вже каже:

— То такі в вас мізерні? де то я не мізерна, коли в свою шкіру не зміщаюсь! Адже панни Росолинські і тонші за мене, і біліші, а їх ніхто мізерними не зве! — Голос її дренчить, а очі так й забігали, і якийсь вогонь в них зайнявся, — такий вогонь, що й не сказати: зраділа, що недарма оцет пила, що недарма морила себе голодом, а дійшла чого хотіла.

— Ти ж, доню, така була, як ягідка, — додала мати.

— Слава богу, що минулось, — відказала Мася. — Тепер ніхто не скаже, що я мужичка, що я хлопка, що мені в грудях хамське серце б'ється! А правда, мамичко, — додала, — що я й від попівен відмінилась?

Нічого в світі Мася так не зненавиділа, як духовний стан по благочестії; нічого так не бажала, як не походити на попівну, — бо то хлопка, каже, — а на панянку шляхетної крові.

— Що вже тут відмінитись, коли попівна-сь з діда-прадіда! Твого прадіда в сім-таки селі пані замучили, що в гайдамачину ножі освятити, ще в першу, ще в різанину. І діда твого тут же мучили, хто zostавсь після коліївшини. Він, бач, знався з гайдамаками, з тими степовиками, що в Ганщині жили. Знатного ти роду попівна, давнього роду. Якби це другими часами, то який полковник так би й взяв тебе: ти знатного роду!

— Попівна! знатного роду! — подумала Мася, — та ще якого знатного! що панове предків то замучили, то не домучили! — і каже: — дурні були мої діди та прадіди, що не єдналися з панами.

— А! дочко, — озвалась мати, якого ж ти поганого розуму набралась! Де ж таки так казати про своїх дідів та прадідів? Не роби цього, доню, бо то гріх смертельний.

— За попа, — подумала Мася, — і смертельний гріх! Ото це вдала! Якби за ксьондза, то що другого, а то за попа — *kozią brode!*

— Треба вже, — заговорив панотець, — набрати для неї додільне платтячко; де ж їй ходити таким диркачем!

— Та я, — відказала Мася, — вже й сама набрала, тільки заплатіть.

— А покажи, — сказав тато, — чого ти набрала. — Мася й винесла з валькира щось таке, що ні отець Гервасій, ні жінка його не вміли і назвати, тільки придивлялись.

— А яке ж ледаче, — кажуть, — так і тягнеться за пальцями, так і лізе. А що коштує? — запитали.

— Не дорого, — відказала Мася, — всього п'ятнадцять карбованців. — І понесла назад у валькир.

Глянув панотець на паніматку і каже, хитаючи головою:

— Пару бичків купив би, річняків!

— П'ять пнів пасіки, — озвалась паніматка. — Тепер кріпись! сам того хотів-сьсь. Що б то було мене послухати! А тепер п'ятнадцять карбованців так — тьху!

— Ти вже й розходилась! — озвався панотець, — тих п'ятнадцять карбованців не родило ж, а їй радість. Хай і вона почепуриться трохи; може в неї тільки й щастя, поки ще за маминими плечима, поки ще дівує.

Антосьо був на дворі, як Мася приїхала, і як почув, то так і причвалав.

— Здорова, — каже, — була!

— А! *jak się masz!* — озвалась вона, сидючи коло столу, щось вже їла і не подивилась в ту сторону.

— Та й не привітаєшся? — каже Антосьо.

— *Nie miała być roboty, ta z tobą się witała!* — відказала Мася.

Не сказавши ні слова, Антосьо почав співати:

Їхав ляшок дорогою,
Лядьської натури:
На кім шапка сивенькая
З свинячої шкури...

Не співав же далі цієї пісні, а залепетав з своєї голови:

— За ним Мася точилася; так в Тернівці навчилася!

— A ty gdzie się nauczył? — гукнула вона.

— В Крутих! — каже Антосьо. — Та знай, що в Крутих лучче вчать.

— Видно пана по халявах, — сказала Мася і показала Антосьові на чоботи. А вони в його, як собаки, худі, і на бік, як корси.

— А паню видно по носі, що рилась в горосі, — відказав Антосьо і показав їй на ніс, що як навмисне був чимось замазаний, і додав, — рила моркву з петрушкою і вдавилась галушкою.

— А ти кров собача! — гукнула Мася і зірвалась на ноги та й кинулась до Антося, а він чкурнув, що й з хортами не доженеш. Вибігла Мася аж на двір, а Антосьо тут і почав кричати та в долоні припліскує:

— Машка вкрала пляшку, вточила горілки з нової барилки: через тин скакала, до панів таскала; мужики зловили, по селі водили, та били у п'яти, бо вона проклята — гу!...

Мася вислухала все та і каже:

— Poczekaj że, łajdaku!

А Антосьо почав:

— Лайдак-лайдак Антосьо спійняв Масю в горосі, покликав Степана, відвели до пана; били-били, волочили, а на розум не навчили, і відвели до тата, бо вона проклята — гу!...

— От проклятий хапокниш! — подумала Мася і розірвала б його, та — рада б мама і за пана, так пан не бере!...

Не мігши зігнати злість, Мася здумала тугу розігнати і почала збиратись.

— Куди ти? — каже мати.

— До панства Росолинських піду.

— І сором тобі нема, — озвалась мати, — тато от-от духу пуститься, а тобі гульки в голові!.. — І заплакала.

Та для Масі байдуже: нехай не тільки тато вмира, але й мати за ним; аби їй панни жили та пани здорові були.

— Треба ж з wizytą піти! — каже вона. — Що ви знаєте!

Стенула мати плечима і каже:

— Війся-війся! цур тобі.

Росолинські тільки що від обіду встали, як Мася прийшла, і сиділи собі: старий люльку курил, а дочки з матір'ю щось базікали. Нічого розказувать, як зустріли вони нашу попівну: вміли вони в таку шкуру вбратись, як черепаха, що й сокирою до живого не доколупаєшся!

З розмови вийшло, що Мася почала глузувати з попів, та ще мало: почала преставляти попа на панахиді. Начепила хустку через плечі, як опарати; взяла в руку лампу, замість кадильниці, і почала вичитувать: «пом'яни, господи, душі усопших раб своїх». Одна покойова вбралась за дядя, в старий панів сюртук, друга — за паламаря й співають: «вічная пам'ять». Що вже реготались, то тільки бачити можна. Від сміху всім аж горло болить, і в грудях коле, і сльози з очей течуть. Пані вже і не сміялась, а тільки: «га!... га!... ах!...» Як ось входить економ, поклонивсь панові, пані, панянкам і Масі напоследку, кинув оком і на цю церемонію та й каже:

— Słyszałem nowinę: ksiądz paroch kazał długo żyć!

— О! — пан каже.

— Słyszałem, — додав економ. — І тепер там гомін такий, і відправу чутно, і корогва перед хатою має.

Як громом прибило Масю, так цими словами: їй не жаль було за о. Гервасієм, як за батьком — ні слова: та якось за серце стиснуло, що смерть ухватила людину, та ще й попа і саме тоді, як вона реготалась і попа преставляла. Хапаючись, розібралась дівчина, попрощалась й пішла. На вулиці назустріч їй трапилась дяківна.

— А де ви були, панно? — питає.

— Gdzie i zawsze, — відказала Маса.

— Ото! А батюшка вмерли — ви й не поблагословились.

Маса змовчала. Батька вона не поважала, бо він був піп, а благословенством не погорджала: хто б був не був батько, а все ж він батько, його благословенство і зо дна моря витягає, і з тяжкої неволі визволить.

— А покійні, — додала дяківна, — так довго вас кликали: «Масю-Масю! де моя Маса?» Так і вмерли, що вас споминали. Розбіглися за вами, та наче нам ноги попідрізувало, наче дороги позав'язувало. І в голову не прийшло, де би вас шукати! Аж оце тепер, як уже все скінчилось, їмосць кажуть до мене: «піді, Тетяно, до Росолінських, вона там».

Прийшла Маса й оклякнула по-католицьки. А батько лежав на столі, як до служби вбраний. Згадала дівчина, що тільки сама так прибиралась, і може, саме в ту пору, як він конав, реготалась до розпуку — та й сум її взяв. А сльози не було: і за серце стиснуло, і соромилась.

Над о. Гервасієм вже правило аж чотири попи, всі в чорних ризах: в головах йому поставник горів, а зараз під образом вінок висів: жнива були ранні, — вчора обжинки справляли, жито дожали, і покійний запрошував женців ще й на той рік. На вікні требник лежав з хрестом, в патрахиль замотаний. О. Гервасій в йому, було, з кропилом ходить, вивід читає, ходить сповідати. Кому тепер воно зостанеться?

Не плакала Маса, та й паніматка не плакала, і Оріся ніт. Паніматка ходила, як пришиблена, сама себе не тямивши: щось би робила, і тільки шупортається — те возьме, там покладе; друге возьме, туди понесе; те розіб'є, як кладе; друге само з рук випаде. І біла-біла, наче її крейдою хто витер. Оріся й плакала б, та не могла: за серце стиснуло, аж мову замкнуло, і сльози наче зав'язав, наче каменем їх приклав у грудях, хоч би одна навернулась — так ніт. Текля ще дуже мала була. Ця почала плакати, та бабки її перевірили, що татуньо сплять, то й вона заснула; а як устала, то лиш допитується, чи скоро татуньо встануть?

— Біжи, доню, буди!.. Хай встають! — казали баби.

Піде маленьке й термосить тата: — вставайте, татку! — ось люди до вас прийшли! — І біжить назад, — не встають, — каже, — та такі тверді та холодні!.. а!..

Так біга, жебонить, та й засне.

Антосьо тільки побивався, що й не сказати. Цей бачив сиріт в школах, то знав, що й на його в світі очікує, і таки мав серце хлопчаче, що і в лешатах пищить. Цьому не збувало на сльози, та не довго: розболілась голова що куди, і він ліг десь в соломі та й думав-думав і заснув.

Що вже людей ішло за гробом — і старе, і мале! Всі любили покійного, то всі й вийшли випроводить його до нової оселі. Та всі сумні і а невеселі; хіба старці, що чули «тлустий» обід. Ці тільки не сумували, бо як трапиться раз на віку така лахва, то й добре. Вони тільки голосно свої молитви вчитували: «а дай зе йому! та подай зе йому дусі спасенія, гріхів отпущенія». — А в душі думають: «а пироги гаряці, потрави кип'яці, та молосьну касю на братію насю»...

— Ай-й-й! нащо ви татка землею пригортаєте? — закричала Текля, як у труну загрузотало, і стала пручатись у старости на руках... — Ай!.. Нащо ви татка пригортаєте?..

Що вже їй не говорили, ніщо не подіяло: верніть та верніть мені татка! нащо ви їх землею прикидали, їм там тяжко буде! вони там задуться!

Так і додому принесли малу щибетушечку, що все плакала.

Справили обід, як годиться: і хто пішов, хто поїхав забувать о. Гервасія; тільки дуже допізна чути було гомін по селі. То солодчани згадували свого панотця.

— Адже добрий був небіжчик?

— Та хіба я що?

— Та нічого, але панотець добрі були?

— Таже!

— Оже не буде вже такого!

— Мо, що й так.

— Ге!..

Горе всяким сиротам, а попівнам і біг забув. На Поділля попи не мають жодних маєтків, хіба хату тощо, та й те на церковній землі; то того й дивись, що приїде новий панотець, збере суд і викидає з свого добра; або приймай свою хату з чужої землі. Одна ульга зосталась їм: просити архирея, щоб почислили приход за сиротами. Як це вдасться, то прейма свій куток матимуть до якогось часу, та руги який день і сяка-така капанина буде з парафії — то за треби, то з приносів.

Так лучилось і з сиротами о. Гервасія: приход пішов за ними; паніматка згодила собі вікарого, старого-старезного вдівця панотця, що нічого не потребував, лиш притулку та хліба шматка; нічого не бажав, тільки молився богу, — в дорогу, значить, збирався — в далеку! аж на той світ, до бога!